

ÇANKAYA 3 NO'LU ANA ÇOCUK SAĞLIĞI AİLE PLANLAMASI MERKEZİNDE "ANNE SÜTÜ İLE BESLENME" AFİŞLERİNİN ETKİNLİKLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Dr. Dt. Gülay ÖZPERK, Uzm. Dyt. Nihal ERDEM

ÖZET

Halkın anne sütüyle beslenme konusunda sağlık eğitimi çalışmalarında kullanılan, Sağlık Bakanlığı'na hazırlanmış olan afişlerden 3 tanesi seçilerek bu afişlerin beğenilirliği Çankaya 3no'lu Ana Çocuk Sağlığı Aile Planlaması merkezinde test edilmiştir. Araştırma, afişler sağlık kurumunun duvarlarına asıldıktan sonra, sağlık kurumunda işini bitirmiş olan kişilere anket uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan 60 kişiden 35'i (%58,3) anne sütü afişlerini hatırlamıştır. Eğitim düzeyi ve mesleğin afişlerin hatırlanması veya hazırlanış amacının anlaşılmasına etkisi istatistiksel olarak önemli bulunmamıştır. En çok hatırlanan ve beğenilen afişin beğenilme nedenlerinden en önemlileri; renkli ve fotoğraflı olması, mesajın anlaşılır ve inandırıcı olmasıdır.

Anahtar Sözcükler: Sağlık eğitiminde poster hazırlama, poster üretim tekniği, poster sunumu, anne sütüyle beslenme.

ABSTRACT: *The Investigation of the Efficiency of "Breast Feeding" Posters in Çankaya Child Health and Family Planing Clinic Number 3.*

During the health education studies of people about breast feeding in Çankaya Child Health and Family Planing Clinic Number 3, three posters prepared by Ministry of Health were selected and their effectiveness were tested. Investigation had been done by hanging the posters on the walls of clinic, and by applying questionnaire to the people who completed their visit to the clinic. Thirty-five out of sixty people remembered the breast feeding posters. Educational level and occupation are found to be statistically unimportant from the point of view of remembering the posters and realizing the message on them. In remembering and liking a poster; color pictures, comprehensible and convincing messages are found to be the most important reasons.

Key Words: *Preparing a poster in health education, production and presentation techniques, breast feeding.*

GİRİŞ

Toplumun sağlık düzeyinin yükseltilebilmesi için gerekli öğlerden biri de sağlık eğitimidir. Sağlık eğitimi, insanların kendi sağlıkları için, olumlu davranışları gönüllü olarak uygulamalarına olanak sağlayan bir dizi etkinliğin bileşkesidir (1,2). Konu geniş olarak Temel Sağlık Hizmetleri Bildirisinin (Alma Ata Bildirisi) 2 numaralı önerisinde ele alınmış, toplumun kendi sağlıklarının geliştirilmesi ve sürdürülmesi işlemlerine katılmalarının bir hak ve ödev olduğu belirtilmiştir (3). Dünyadaki beslenme sorunları ve çözüm yollarını araştıran FAO, Roma'da çocuklarının beslenme konusunda haklarının tartışıldığı toplantıda konuyla ilgili etkili yasal önlemler alınması ve bu önlemlerin daha etkili uygulanmasının sağlanmasını gündeme getirmiştir (4).

Halkın sağlık eğitiminde dikkat edilmesi gereken en önemli nokta doğru ve uygun mesajların en ekonomik biçimde ve en iyi verimi sağlayacak şekilde verilmesidir. Hazırlanan eğitim materyallerinin etkili olabilmesi için hedeflenen kitlenin sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerinin gözönünde tutulması gerekmektedir (2,4,5). Diğer bir önemli nokta da eğitim materyali hazırlanırken toplumun katılımını sağlamaktır (4,6,7). Ticari reklam yöntem ve tekniklerinin sosyal fikirlerin sunumunda da kullanılabileceği düşüncesi "Sosyal Pazarlama" kavramını getirmiştir. Sosyal pazarlama yaklaşımında hedef kitle hangi mesajı, hangi yolla alacağına kendisi karar verir (6, 7). Bu yaklaşımla, var olan anne sütüyle beslenme konusundaki afişlerle ilgili halkın görüşleri araştırılmıştır.

Süt çocukluğu döneminde çocuğun normal ve sağlıklı büyümesinde çevre ve beslenmenin önemi büyüktür (8). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan çalışmalar anne sütünün, doğumu izleyen ilk 4-6 ayda tek başına yeterli ve en ideal gıda olduğunu ortaya koymaktadır (8-14). Besin değeri suni besinlerle mukayese götürmeyecek şekildedir. Ancak gerek bebek gerekse annenin psikolojik ve duygusal sağlığı açısından da anne sütüyle beslenmenin sağlanması önemlidir (14). Beslenmedeki yetersizlik, gerek

* Ankara Hastanesi.

** Ankara Numune Hastanesi

süt çocukluğu döneminde gerekse ileriye yönelik önemli bozukluklara yol açabilmektedir (15-16). Annenin bebeği nasıl besleyeceğini bilmemesi bebek hastalıkları ve ölümleri üzerinde etkili bir değişken olarak bulunmuştur (12). Alınacak önlemler arasında ise anne sütüyle beslenmeyle ilgili sağlık eğitiminin önemi büyüktür.

Bu araştırmada kullanılan afişlerde de var olan "Bebek Dostu Hastaneler" girişimiyle, doğum hizmeti veren hastanelerde annenin bebek doğar doğmaz emzirmeye çalışması hedeflenmiştir. Hastaneden taburcu olduktan sonra da alışkanlığın sürdürülmesinde sağlık evi, sağlık ocağı ve AÇSAP merkezinin rolü önemsenmektedir. Türkiye'de 1991 yılında bu uygulama tüm hastanelerde başlatılmaya çalışılmıştır (11).

"Başarılı Emzirmede 10 Adım" şeklinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve UNICEF'in işbirliğiyle belirlenen temel stratejinin ilk adımları politika oluşturmak ve başarılı bir eğitimidir. Bu iki adımda başarılı olduğunda diğerlerinin gerçekleştirilmesi olası görülmektedir. Bu çerçevede Ulusal Bebek Dostu Hastaneler Değerlendirme Ekibi oluşturmuştur. Bu ekip, ülke genelinde 65 hastaneyi başarılı bulmuştur. Bu hastanelerdeki doğumlar toplam hastane doğumlarının %30'unu oluşturmaktadır (AÇSAP Gn. Müd.). Program çerçevesinde birçok poster hazırlanmıştır. Türkiye'de varolan geleneksel emzirme uygulaması ilk önce 4 ay su dahi verilmeksizin şu anda ise 6 ay sadece anne sütü verilmesi şeklinde güncel bilgilerle desteklenmiş ve sağlık personelinin de konuyla ilgili bilgisi ve sorumluluğu artırılmıştır (11). 1993 yılında yapılan Türkiye Nüfus Ve Sağlık Araştırması'nda 0-3 aylık bebeklerin %93.6'sının, 4-6 aylık bebeklerin ise %77.2'sinin emzirildiği belirlenmiştir. Ancak 0-1 aylık bebeklerin %19'u, 2-3 aylıkların %10.3'ü, 4-5 aylıkların ise %4.3'ü 6-7 aylıkların ise %0.9'unun sadece anne sütüyle beslendiği bilinmektedir (AÇSAP Gn. Müd.). Ek besine erken başlama bazı ülkelerde de görülmektedir. Malezya'da bu konudaki çalışmalarda ilk 6 ay içinde anne sütüyle beslenen bebeklerin %30'unun bebek maması verilmeden sadece anne sütüyle beslendiği belirlenmiştir (17). Arjantin'de yapılan çalışmada ise doğumu takiben ilk haftada annelerin %98'i, bebekler 1 aylıkken %26'sının tek başına anne sütü vermekte olduğu belirlenmiştir (18). Vietnam'da yapılan çalışmada ise 3-6 aylık bebeklerin %50'sinin esas olarak anne sütüyle beslendiği bulunmuştur (19). Eğitim düzeyi düşük olan annelerin daha uzun süre bebeğini emzirdiği belirlenmiştir. Nijerya'da yapılan bir çalışmada annelerin %55'inin doğum sonrası ilk 24 saat içinde emzirmeye başladığı, ilk 3 ay içinde ise %6'sının be-

beklerine sadece anne sütü verdiği belirlenmiştir (20). Rusya'da 1968-1993 yılları arasında 1-3 aylık bebekleri emzirme sıklığının %75'den %60' (şehirde ise %45) a düştüğü belirlenmiştir (21). Karışık beslenme genellikle yüksek gelir düzeyindeki kesimde görülmektedir. Karışık beslenmeye başlıca neden olarak annenin doğumdan kısa süre sonra işe başlaması ve sütünün yetersiz gelişi belirtilmiştir (17). Jamaica'da bebek mamalarının maliyetinin giderek artmasına rağmen bebeklerin anne sütüyle beslenme süresinin azalması doğum sonrası ebe ziyaretlerinin azalmasına bağlanmıştır (22). Annenin eğitim düzeyinin gerek emzirmeye başlama zamanını gerekse süresini etkilediği belirlenmiştir (23).

DSÖ, çocukların daha sağlıklı olabilmelerinin sağlanması için anne sütüyle beslenmesini önermektedir. Çalışan annelerde dahil olmak üzere annelerin bebeklerini emzirme konusunda sağlıkçılar tarafından cesaretlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir (24). 1994 Sağlık Bakanlığı 2. Ulusal Sağlık Kongresi Toplum Beslenmesi Çalışma Grup Raporu'nda Türkiye'de emzirmenin yaygın olduğu ancak ek besinlere erken başladığı belirtilmektedir. Raporda çalışanların doğum sonu ücretli izinlerinin de 4 aya çıkarılması gerektiği belirtilmiştir (25).

Bu çalışma, "Bebegin Anne Sütü ile Beslenmesi" konusunda hazırlanmış afişlerle ilgili halkın görüşlerini araştıran tanımlayıcı özellikte bir çalışmadır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE ARAÇLAR

Bu çalışma, 6-17 Aralık 1993 tarihleri arasında Ankara Çankaya 3 nolu AÇSAP merkezine gelen 15-40 yaşlarında 60 kişi üzerinde yapılmıştır. Merkeze muayene için gelen her 5 kişiden birinin afişler hakkında görüşleri sorulmuştur. Afişleri hatırlamayanlara afişler tekrar gösterilerek anket uygulanmıştır.

1 ve 2 nolu afiş Sağlık Bakanlığı tarafından, 110 g. 1. hamur kağıda treafset tekniği ile, AÇSAP Genel Müdürlüğü matbaasında bastırılmıştır. 48x67 cm boyutlarında olan 1. afişten 10.000 adet 44x62 cm boyutunda olan 2 nolu afişten 2500 adet bastırılmıştır. 3 nolu afiş ise UNICEF tarafından Sağlık Bakanlığı işbirliği ile, 115 g kuşe kağıda trikrom ofset tekniği kullanılarak özel bir matbaada bastırılmış ve 39x56 cm boyutlarındadır. Afişler herbirinden 2'şer adet olmak üzere AÇSAP merkezinin bekleme salonu duvarına kolaylıkla görülebilecek şekilde asılmıştır. Afişler ekte görülmektedir.

BULGULAR

Araştırmaya katılan 60 kişinin çoğunluğu kadın olup

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Kişilerden 3 No'lu Afişi Beğenenlerin, Afişlerin Seçim Nedenlerine Göre Dağılımları (Çankaya 3 No'lu AÇSAP Merkezi, Aralık 1993)

Afiş seçim nedenleri	Okur yazar değil %	Okur yazar %	İlkokul %	Eğitim Düzeyi			Toplam*	
				Ortaokul %	Lise %	Y.Okul %	Sayı	%
Teknik uygunluk	-	2.9	47.0	15.0	32.0	2.9	34	49.3
Belirgin anlatım	4.5	-	45.0	9.1	36.0	4.5	22	31.9
İnandırıcılık	-	-	2.0	-	50.0	17.0	6	8.7
Topluma uygunluk	-	-	20.0	20.0	-	-	5	7.2
Neden belirlemeyenler	-	-	100.0	-	-	-	2	2.9
Toplam	1.4	1.4	45.0	12.0	33.0	7.2	69	100

* Toplam yanıt sayısı üzerinden yüzdeler hesaplanmıştır.

(%76.7), bunların %78.3'ü ev kadınıdır. Kişilerin %46.7'si okur yazar ve ilkokul altı, %51.7'si ortaokul ve üzeri eğitim düzeyindedir. Yalnız 1 kişi okuma yazma bilmemektedir. Anne sütüyle beslenme afişlerini hatırlayan 35 kişinin (%58.3) %46.0'sı ilkokul ve altı, %54'ü ortaokul ve üzeri eğitim düzeyindedir. Afişleri hatırlamayan 25 kişinin (%41.7) %52'si ilkokul ve altı, %48'i de ortaokul ve üzeri eğitim düzeyindedir.

Eğitim düzeylerine göre afişlerin hatırlanma durumu yönünden gruplar arası fark önemli bulunmamıştır ($p>0.05$). Bu durum, afişlerin her seviyeye yönelik olması, özellikle ilkokul mezunlarına yönelik olması bakımından önemli bir bulgudur.

Anne sütü ile beslenme afişlerinden 3 no'lu afişi beğenen 39 kişi (%62.0), 2 no'lu afişi beğenen 12 kişi (%19.0), 1 no'lu afişi beğenen 10 kişi (%16.0), afişler arasında seçim yapamayanlar ise 2 kişidir (%3.0). 3 no'lu afişi beğenenlerin %51'i ilkokul, %13'ü ortaokul, %23'ü lise mezunudur. İlkokul altı eğitim düzeyine sahip 3 kişinin 2'si (%66.6), ilkokul mezunu olan 28 kişinin 20'si (%71.0), ortaokul mezunu olan 10 kişinin 5'i (%50.0), lise mezunu olan 19 kişinin 9'u (%50.0), üniversite mezunu 4 kişinin 3'ü (%75.0) 3 nolu afişi beğenmiştir.

3 nolu afişin beğenilme nedenleri şöyle sıralanmıştır:

1. Afişin teknik uygunluğu: Baskı ve kağıt kalitesi, çok renkli ve net olması, fotoğraf kullanılması, fotoğrafın net ve canlı olması ve yazısının okunabilir olmasıdır.
2. Belirgin anlatım: Mesajın anlaşılır olmasıdır.
3. İnandırıcılık: Anne ve çocuk sevgisini daha açık biçimde veriyor olmasıdır.

4. Topluma uygunluk: Resimdeki annenin halkın benimsediği şekilde giyinmiş olmasıdır.

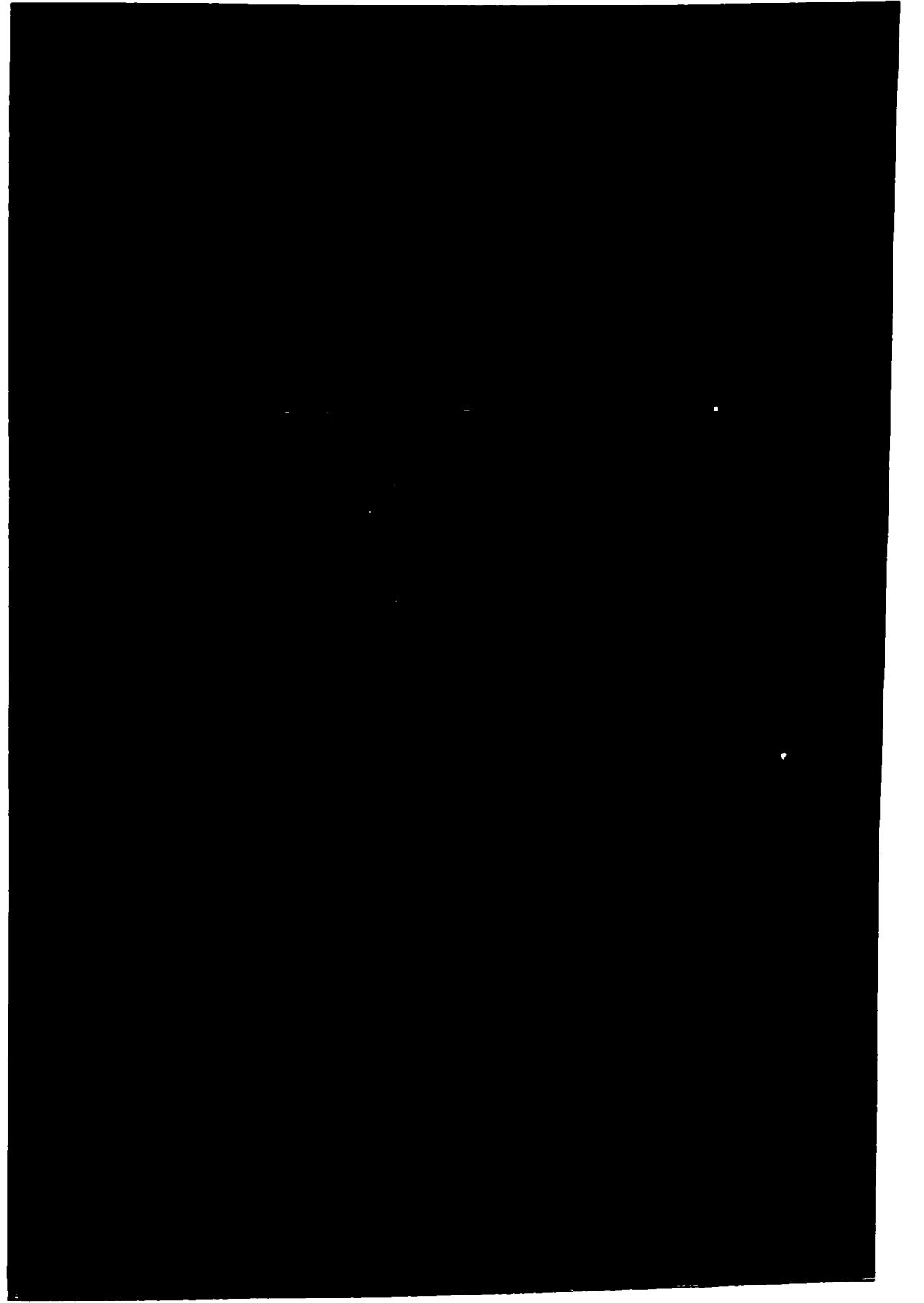
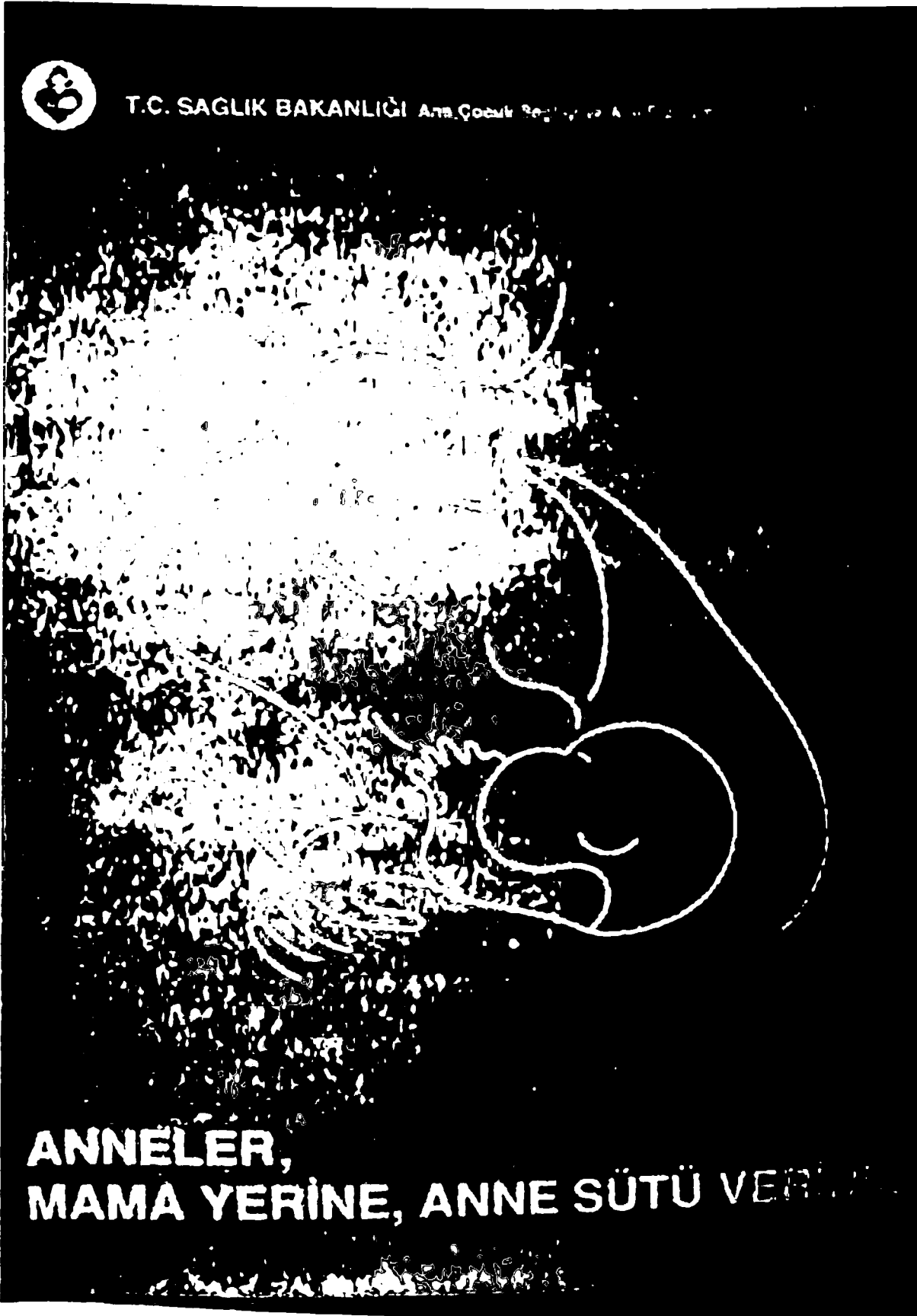
3 no'lu afişin seçim nedenlerine göre dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Araştırmaya katılanların % 75'i afişlerin hazırlanış amacını tam olarak %23.3'ü de eksik olarak ifade etmişlerdir. Afişlerin hazırlanış amacını ifade etme yönünden eğitim grupları arasında önemli bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$). Bekleme süresinin de afişlerin hatırlanması üzerine etkisi istatistiksel olarak önemli bulunmamıştır ($p>0.05$). 6-15 dakika ve 26-35 dakika bekleyen gruplarda 5 dakikadan az ve 35 dakikadan fazla bekleyenlere göre hatırlama sıklığının yüksek olduğu (%32.4) görülmüştür. Afişleri daha önce görmüş olmanın etkisi incelendiğinde, daha önce afişleri gören ve görmeyen her 2 grubun da en çok 3 no'lu afişi beğendiği belirlenmiştir. Bu bulgu mevcut afişler arasında 3 no'lu afişin en uygun afiş olduğunu desteklemektedir.

Araştırmaya katılanların %65'i afişlerde yer alan "Bebek Dostu Hastane" sözünü bebeğin sağlığı ile ilgili her türlü hizmetin verildiği hastaneler şeklinde algılamaktadır.

TARTIŞMA

Üç no'lu AÇSAP merkezindeki çalışmada araştırmaya katılanların %76.7'si kadın olup çoğunluk anne sütüyle beslenme konusundaki afişleri ilgiyle karşılamışlar ve konun önemine inandıklarını belirtmişlerdir. Eğitim düzeyinin afişlerin hatırlanma durumu üzerine etkisi önemli bulunmamıştır. Yine afişlerle ilgili beğeni üzerinde de eğitim, meslek gibi değişkenlerin etkisinin istatistiksel önemi olmadığı belirlenmiştir. Kişilerin %75'i posterlerde verilmek is-

tenen ana mesajın tam olarak ifade edildiğini belirtmiştir (Tablo 1). Altındağ Sağlık Ocağına Nisan-Mayıs 1993 tarihlerinde başvuran 116 kişinin % 51.7'si ocak duvarlarında asılı olan AIDS'le ilgili afişleri hatırlayabilmiştir (27).

Evian ve arkadaşlarının (28), Afrika'da Johannesburg'da, 35 kişilik bir grupta AIDS'le ilgili posterlerin ön testini yaptığı çalışmada posterlerdeki ana mesajın kısmen anlaşıldığı belirlenmiştir. Duchin (29), posterlerle etkili bir öğrenmenin sağlanabilmesi için posterin çarpıcı olması, yani bireyi incelemeye değer bulacak kadar etkilemesinin önemine inanmaktadır. Verilmek istenen mesajla şekillerin birbiriyle uyumunun ve mesajın kişileri düşünmeye yöneltebilmesinin de önemine değinmiştir. Ayrıca kullanılan dilin sade ve anlaşılır, yazı stilinin kolay görülebilir, yazılar arasındaki aralığın yeterli (3 harf genişliğinde) oluşu, harf büyüklükleri ve renklerdeki değişimle de (koyu zemine açık renkte harfler) posterleri daha ilginç ve anlaşılır kılmamanın olası olduğunu belirtmektedir. Woolsey (30), posterlerde çok sayıda mesajın verilmesinin ise ana mesajın anlaşılmamasına neden olduğunu belirtmektedir.

3 no'lu AÇSAP merkezindeki çalışmada en çok beğenilen 3 no'lu afişin seçim nedenleri arasında en önemli 2 nedenden teknik özelliğin verilen yanıtların

%49.3'ü, mesajın anlaşılır olmasının ise yanıtların %31.9'unu oluşturduğu belirlenmiştir. Teknik uygunlukla ilgili en çok aranan özellikleri, renkli ve net oluşu (örneğin fotoğraf kullanılması), baskı ve kağıt kalitesinin iyi ve yazının okunabilirliği olmuştur. Yapılan çalışmalar posterde birçok rengin kullanılmasının, zemin ve mesajda kullanılan renklerin zıt olmasının ilgiyi artırdığını ortaya koymuştur (29). Bu çalışmada uygunluğu araştırılan posterlerde de bu kurala uyulduğu belirlenmiştir. En çok beğenilen 3 no'lu afişin seçimine etki eden diğer nedenler olarak anne ve çocuk sevgisinin açık biçimde veriliyor olması ve toplum değerlerine uygun bir resim kullanılmış olması gösterilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de anne sütüyle beslenme sıklığı yüksek olmasına karşın ek besinlere erken başlandığı bilinmektedir. Hernekadar bebeğin anne sütüyle beslenmesinin doğal bir olay olduğu bilinse de tek başına yeterliliği konusundaki şüpheler nedeniyle ek besine erken başvurulmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek ve çalışan annelerde kısa süre emzirebilmektedir. Uygun eğitim materyalleri kullanarak her fırsatta konuyla ilgili toplumun özellikle de annelerin bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Bu araştırmada hazırlanmış eğitim materyallerinden posterlerin halkın beğeni düzeyine uygunluğu araştırılmıştır. Eğitim materyalinin hazırlanırken halkın önerilerinin belirlenmesi yani ön testinin yapılarak basılmasının önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Varolan posterlerden en çok beğenilenin kullanılmasının temel stratejilerden ilk adım olan eğitimin etkinliğini artırabileceği düşünülmektedir. Bu araştırma, halkın posterlerde aradığı en önemli özelliğin teknik uygunluk olduğunu belirlemiştir. Yapılan çalışmalar posterde birçok rengin kullanılmasının, zemin ve mesajda kullanılan renklerin zıt olmasının ilgiyi artırdığını ortaya koymuştur.

KAYNAKLAR

1. Nakajima H. XIII. World Conference on Health Education. Houston, 1988.
2. Kartoğlu Ü. Ulusal Çocuk Sağlığı Programlarında Toplum İletişiminin Değerlendirilmesi. Ankara, 1989.
3. Öztekin Z. Toplumun sağlık hizmetlerine katılımı. Doktor 2(5-6): 263-264, 1994.
4. Haaland A. Pretesting Communication Materials With Special Emphasis on Child Health and Nutrition Education. A Manuel For Trainers And Supervisors. Adaptation For Central America-UNICEF, Guatemala, 19-20, 1990.
5. Rossiter JC. Breast feeding . The better option: Getting the message across. World Health Forum 14:316-9, 1993.
6. Işık S. Sosyal Pazarlama II. Halkın Sağlık Eğitiminde Bilimsel ve Aykırı Bir Perspektif. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü Yayın Organı, No. 10:13-15, Eylül 1996.
7. Işık S. Sosyal Pazarlama II. Sağlık Eğitim ve Propaganda. Sağlıkta Strateji, T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü Yayın Organı, No.11:7-9, Eylül 1996.
8. Neyzi O. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları. Bayda Yayınevi, İstanbul, 1993.
9. Türkmen F, Kayakırılmaz K, Çermik D. Anne sütünün yağ içeriği Beslenme ve Diyet Dergisi 19:189-198 1990.
10. Şafak N. Anne sütü ve emzirme. Sendrom 7(4): 52-5, Nisan 1995.
11. Topçuoğlu H, Haznederoğlu D, Dervişoğlu AA. Doktor 2(5-6): 279-82, 1994.
12. Zam D. Infant feeding-some lessons from Yangon. World Health Forum 15:400-2, 1994.
13. Moro D. Birthweight and breast feeding of babies born during the war in one municipal area of Sarajevo. European Journal of Clinical Nutrition 49(2): 37-39, 1995.
14. James A. Our Common Nutritional Heritage. World Health Magazine 49th. Year, No 2:12, March-April 1996.
15. Sağlam F. Gebelik Döneminde Annenin Beslenme Durumu ve Bunun Yenidoğan Sağlığı Üzerine Etkisi. Beslenme ve Diyetetik Programı, Doktora Tezi, H.Ü., Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1981.
16. Righard L. Early enhancement of succesful breast feeding. World Health Forum 17(1): 92-6, 1996.
17. Yusof YAM, Mazlan M, İbrahim N, Jusoh NM. Infant feeding practices and attitudes of mothers in Kelantan towards breast feeding. Medical Journal of Malaysia 50(12):150-155, 1995.
18. Sabulsky J, Batruni L, Carballo R, Reyna S, Quiroga D, Roitte H DE, Gorostiaga H, Brizuela M. Variations in feeding during the first month of life by social stratum. Boletin de la Oficina Sanitaria Panamericana 119(1):15-27, 1995.
19. Hoa DP, Thanh HT, Höjer B, Persson LA. Young child feeding in a rural area in the Red River Delta, Vietnam. Acta Paediatrica 84(9): 1045-1049, 1995.
20. Ighogboja JS, Odomodu CU, Olarewaju RS. Breast feeding pattern in Jos Nigeria, before baby-friendly hospital initiative. Journal of Tropical Pediatrics 42(3): 178-179, 1996.
21. Krashenin PF. Adapted milk based infant foods. Molochnaya Promyshlennost No 2:8-9, 1994.

22. Melville B. Breast feeding decline deteriorating socio economic conditions. Food and Nutrition Bulletin 15(3): 206-207, 1994.
23. Pino ZP, Fajre WX, Venturini RG. Seculer trend in breast feeding in Santiago (Chile). Revista Chilena de Nutricion 22 (3): 167-174, 1994.
24. WHO. Health for All Targets. The Health Policy for Europe. European Health for All Series, No 4:39, 1993.
25. T.C. Sağlık Bakanlığı 2. Ulusal Sağlık Kongresi 12-16 Nisan 1993 Çalışma Grupları Raporları. Mart 1994,94,168.
27. Derdibelirsiz S, Öztekin A, Öztürk O, Şahin İ, Altuğ ST. Altındağ Sağlık Ocağı Duvarındaki Afişlerin Etkinliği ile İlgili Çalışma. H.Ü. Halk Sağlığı Anabilim Dalı. Ankara, Mayıs 1993.
28. Evian CR, I jsselmuiden CB, Padayachee GN, Huwitz HS. Qualitative evaluation of an AIDS health education poster, S Afr Med J 78:517-20, 1990.
29. Duchin S. Sherwood G. Posters as an educational strategy J Contin Educ Nurs 21(5): 205-8, 1990.
30. Woolsey JD. Combating poster fatigue: How to use visual grammer and analysis to effect better visual communications. TINS. 12(9): 325-32, 1989.